

ACC. N:R M. 8941:1-27. (inkl. teckn.)

Landskap: Skåne

Upptecknat av: Emil Jönsson

Härad: Luggude

Adress: Norrum pr. Skarvsborg

Socken: Väsby

Berättat av: Densamme

Uppteckningsår: 1943.

Född år 1861 i Väsby

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Littmätlev.

Ums M. 78 A.

ACC. N:R M. 8941:1.
Landskap: Skåne Upptecknat av: Emil Jönsson
Härad: Luggude Adress: Norra rum på Hornborg
Socken: Väsby Berättat av: J. J.
Uppteckningsår: 1943. Född år 1861 i Väsby by

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Om möbler i de gamle bondgårdarne skulle kunna skrivas volymer, ty deras historia sammanfaller på det allra närmaste med folkets. Att börja med vill jag endast tala om stolar och bord, och vad dem angår så förekommer de tal eller skrift här om någon annan tid än 60 år som vi för längan tid tillbaka i förra århundradet. De allra flesta av de gamle möblerna äro nog vid denna tiden, dels förstörda av tidens tand och dels genom oaktsamhet och förakt, blivit sönderslagna, bortkastade, uppbärända eller bortglömda. De s. k. sittmöblerna äro även mängd olika färmer, men också ska man beakta att dessa möbler

Skriv endast på denna sida!

till största delen vore gjorda av löderna
själva, ty i den tiden då bönderna hade skog
så vore de också slöjdtunniga och många av
den skickliga snickare. De möbler som här
komma att beskrivas, äro endast de som jag
såg i min barn- och ungdom 1860-70-80-talet
i de vanlige småböndernas och "husärens" stu-
gor på landet. Jag kan ju kalla en del för
sittmöbler, d. v. s. de som beagnades att
sitta på, i synnerhet. Då hade man i alla
dagligstugor en s. k. väggfast bänk, som
rökte från väggen vid garstuddörren och
längs hela stugans yttervägg upp till köks-
väggen, der väggen beuter sig i rät vinkel och
mötes "långbänken" med "gallbänken" i hörnet.
Denna sots kallades "långbänken" var minst
15 tum (36 centimetr) bred, med ben i framsidan
den från väggen mot rummet vända sidan.

Demnas ben voro fästa i en kantbräda som
lutade nedåt och prydnads-bejlad i kanten,
nedrust. Några av dessa bänkar voro gjorda som
en enda lång låda, voro då bredare, ända till
20 tum (50 centimtr) och framsidan hade inga ben
utan nådde sidan till golvet. Botten och
väggsidan voro också av träder och bänkens sitta,
klar lock som kunde lyftas upp i vissa längder,
i fall man ville bädda till barn, tjänare eller tigg-
lare. Till och med så sattes med mjölkhäk
med mjölk som skulle stå till surning (sil-
bunte) i den bänkdelen som gick överst emot
hörnet vid gall-bänken. Denna gall-bänken var
en kort lös-bänk, som sattes emot långbänkens
i rät vinkel och kallades "Gallbänken" av gavel-
bänk vid bords-gaveln, eller då stugan var på ena
ändan av huset blev denna bänk placerad vid gaveln
i huset, ty aldrig såg jag ingång med farstun på gaveln.

4.
Nedre ändan på långbänken, d. v. s. den ännu
då närmast garstledaren och bredvid Dalaklockan
placerades en gammal usel stol som kallades
"liggerbänken". Men både långbänken och
fallbänken hade ryggstöd, liksom en soffa. Något
olika, men mycket smala, i kant bejlade slår,
Larj eller omvärlande breda och smala slår.
Övre kanten på ryggstödet utgjordes av en bejlad
vacker fyrkantig list. Ryggstödet stod ju
alldeles rätt upp vid väggen så rätt vid som
möjligt. Denna bänk kallades ju alltid för
långbänk, emedan den var den längste, men även
en annan bänk var ganska lång och hade sin
plats i daglig stuga. Hela långbänken, med
ryggstödet, var så passat, att det icke gick med sitt
övre kant högre upp än med den bakom varande
fönsterkarmen. Tilland var bänken förkortad så
mycket, att Dalaklockan, Mora klockan, Årskults klockan

kunde få plats öppat nedersta ändan, så att
bänkans visantavla alltid med lätthet kunde
iakttagas framifrån övre bordbrändan, och
med det samma från hela stugan. Aldrig
såg jag några onödrasser eller stäcken bredre på
långbänken, men ofta fanns en huvudkudde
och någon ville ligga på bänken och vila.

Wid övre ändan, d. v. s. den delen av bänken som
var närmast bordets övre ända, var ofta plaser-
rad en brödkaka, brännvinsflaska och glas och
en ost samt brödkniven, men deras egentliga
plats vardä i det hörnskåpet, som hängde i
hörnmet över bänken, så högt över att dessa sa-
ker kunde stå derunder. Alla de gamle bond-
gårdarne före enskiftet, hade sådana lång-
bänkar, men att de voro praktiskt omtyck-
ta syntes även derutan att de nye boningshus-
en, i de vid enskiftet utflyttade gårdarne, der

det växelvis gjordes tunnare övervägg under
frånstegen och tjockare väggar dess emellan,
der gjordes långbänkar så mycket breda
som midt för frånstegen, så att ryggsätet kom att
vidröra väggen in i nischen och utför hela
vägglängden ända upp till Gallbänken (gavel-
bänken av den bänken vid bordgården). Men
benämningen gall efter gavel, är nog från
ryggstolsstegen, ty man gick där in
i en ryggstolsstuga på gaveländan av huset
och då kom långbänken från dörren opp
mot gården, der således den tvärbänken som
kom der att stå skulle kallas gavelbänken eller
gall-bänken. Men de flesta hade inte ryggstols-
stugan vid gården, utan på midten av bänks-
huset, med en blev gallbänken vid bordgården,
ty de hade också bord med gavel. På de ställen
(aldrig på de utflyttar), men der det var liggerlats

bordets sidan i rummet. Den ena bordsidan vände emot längsbänk och kallades insidan, och den andra bordsidan vände inåt stugan som kallades bordets ut-kant, eller utsidan på bordet. Denna smala längsbänk skulle alltid stå vid bordets utsida, som vände inåt rummet. Bänken kallades tösa-bänken, eller pigebänken, ty vid måltiderna, hade jungfruar, töser eller pigorna sin plats på den bänken. Men som dessa rättnecks benen voro ganska "ranka", så bänken lätt omkull, så var den oftast försedd med utstående ben, som gjorde den stadigare. När denna bänk icke skulle begagnas, så sattes den "kloss" eller "diel" in till bordslinjen på det stora stugubordet. Nästan alla dessa bänkar voro målade i röd färg. De äldste troligen med kalkblod, ty det var vanligt, men i de utflyttegårdarne var

det vanligen bänkarne målade svarta på sitt
sidan. Den siste långbänken i Wäskby by,
köpte jag 1883 på auktion i en gammal gård
nära kyrkan. Bänken stält sen 1840. Den kost-
ade 30 öre, var 8 alnar lång, med ben fram till och
ryggstöd av smala slår. En annan sorts
dessa möbler, som ären någon gång kallades
för bänkar, men egentligen för de mesta dock
benämndes soffor och skildes ifrån bänkar
deruti, att alla soffor hade ryggstöd både
vid ändarne och ryggsidan. Sofforna begagna-
des såväl att sitta på, som att ligga på dem
och i dem. De utgjorde således ett slags säng-
möbel och voro nästan alltid gjorda att dragas ut
framman så att det kunde bäddas till
2 personer. Men det fanns ären soffor som icke
kunde dragas ut och ändå bäddas i, som då en-
dast för en person och kallades därför "enspannas soffor".

En slags kort soffa, som kallades för "sängstol",
drogs ut i flera andelringar, så att sovarne
kommo att ligga på tvär emot det vardige leuck-
liga, alongs med längden på soffans ryggstöd.
Alla dessa soffor hade vid båda ändar något
lutande "styre" för bekvämare huvudgård, om
någon vilade fram på soffan. Men icke alla
hade lutande väggryggstyre, utan svänga soffor
hade rätt oppstående styren vid väggen, ty alla
soffor voro ju avsedda att stå opp till en vägg.
Men det fanns också en slags utdragssoffor av
enbart bräder, som hade ändstyren rätt oppstå-
ende och svängda liksom en armstol. De voro
djupa och räckte nära ner till golvet. När det
bräddades i dem, fylldes de ordet håru av råg,
och på den lades till sängkläder. Locket kon-
de öppnas, men kunde inte tagas bort, utan ställ-
des oppstående, medels en stark pinne som satte i

ett boerhål i gaveln. Sen ha vi sittmöbler
i de många olika fasoner som kunnat fal-
la de gamle bönderna in att sätta ihop.

Merstads vore de gjorda av god trä, men dålig
fason. Det hjälpte föga att det gjordes en mycket
enkelt utskärning, svarvades, när de vore
låga, framåt-lutande, nära raka och rätt opp
med ryggstödt. Stoppade stolar och soffor
begagnades inte av allmogen, men vid högti-
den kunde bänkar och soffor täckas med vac-
sira, herrvärda täcken. Märkeligt är det ringa
antal av stolar som fanns i varje gård eller hus.
Man redade sig vanligen med sex a åtta sto-
lar i ett hem. Behövs fler sittplatser vid gil-
te eller folksamling, så antingen lånades sto-
lar av näbarna, eller begagnades bräder
lagda på "bockar", som sittplatser. Några

finare eller onera aktade rum fanns inte i de gamla gårdarne ~~och~~ husen, utan dagligstugan var tillika med sommarstugan (Endantagsstugan) en kammar, som endast beboddes i fall gamla föräldrar levde der. Väl var det många rum i de gamla hus, men der var oftast inga andra möbler än kistor och stora skåp och dessutom för det mesta jordgolv i ä. någon finhet i förhållande till dagligstugan fanns inte. I allmänhet vidblevo herrnicksarna vid de onera raktlinnigaste fasonerna av sina möbler, var för en sådan typ som S 3 fig. 6 häntyder på att den är kommen från herregårds-hus, ävensom stoppade eller resårsoffor och stolar ej förekommo i bondehem på 1875. Typ fig. 8 var också ytterst sällsynt, i det jag på över 80 år ej fått se mer än ett enda exemplar. Rygglösa stolar voko av flera slag, såsom tubenstolar, fyrbens-stolar.

som kallades pallar och kökstolar. Tre-
bens kallade ju aldrig, och användes mest
i brist på andra stolar, samt av skomakare.
Men fyrens stolar voro de antingen "lappade"
med en hel bräda i sittsen, sittbrädan, vid
var sida och utskurna i nedre mot golvut stöt-
ande ändan till 2 ben i varje, så att bliva fyra
ben på pallen. Dessa pallar voro ganska låga,
så att de passade bäst smutt folk och barn att sit-
ta på, men begagnades av äldre att stödja fötter-
na på, eller vila, vid vissa arbeten. Sådana
pallar voro oftast prydligt gjorda, somliga med
svavade ben och polerade. Bygglösa kök-
stolar voro höga som vanliga stolar och begagna-
des endast i köket eller i trädgården. En annan
slag pall var mjölkpallen som var försedd
med 3 eller 4 ben och begagnades endast av dem
som mjölkade korna. Dessa mjölkpallar

voro särskildt passeliga med 3 eller 4 natur-
vuxna ben, ty de lemnade inte. Till skillnad
vad det förstås med pall eller säte, är att en pall
kan sittas på, men har varken ryggstöd eller
armstöd, men ett säte måste ovillkorligen ha
både ryggstöd och armstöd (armleder). Tex: vagns-
säte. Det kan aldrig kallas för säte, om jag en-
dast lägger ett par bräder tvärs över vagnen, då
blir det kallat ett par åkebräder, men är det fast
ryggstöd och sidostöd, så blir det genast ett säte.
De små fotpallarne kallades även (i Skåne)
för "shammel". På trebens-stolar var aldrig
ryggstöd, men alla stolar med intappare ben
och rygg, hade alltid 4 ben. Heland voro dessa
ben fria, men vanligast förbundna med slä-
ar. Pittsens form på 4 benstol med ryggstöd
var alltid fyrkantig, men fyrkanten icke just
kvadratisk, utan främre kanten längre än den

bakre, vid ryggstödet. Sittsens form på tre-
bens stolar var oftast rund, men ibland halv-
rund och dess stolben icke förlömdna med
varandra med släar. Ryggen på fyrbens-
stolarne utgjordes högst sällan av hela trädet
utan nästan alltid av spjälor, mer eller min-
dre sirligt arbetade. Den största gruppen av
stolar är ju den med karg och de skilja sig
främst i avseende på ryggen. Benen voro förenade
med släar, men nästan aldrig med fyra släar
mer vid golvet, men deremot ett H-förmigt d. v. s.
träsläigt stödband emellan stolens fyra ben
på ungefär 15 centimtr höjd från golvet, och då den
tvärsålen midt under sittsen och lika långt
från fram- som bakben. Aldrig förekom med-
strävor från sittsen med mot en tvärså eller
ett ben. Högst sällan förekom att stolsittsarnes
voro av annat slag, än av tunna barrskogsbräde,

men på 1860-talet såg jag dock i rika bond-
gårdar ett slags stolar som kallades för Wien-
erstolar som hade sitt var av flätad rotting.

Inga andra stolar som fanns eller fannas
som liknar Wienerstolarna och vare de tydl-
igen från utlandet. Merendels vara ryggstol
som något svängda bakåt och ryggstol
fyllde med spjällor, slår, leicker, allt efter
vans eller ens snickares fantasi och påfund.

Laggade stolar som fig. 8 har jag aldrig sett,
men dylik uthuggen av en enda stock har jag
setten enda. Sådana stolar som fig. 3, 4, 5, och

x 7, fanns, men icke med stoppad säte (sitts).

Ett slags lädestol fanns i enstaka gårdar,
Dessa lädestolar med 2 läder till sitts, framskju-
tande från ett ryggstöd bestående av smala
läder, 2 eller 3 stycken. Dessa stolar be-
nyttades till förvaring av kvinns-kläder, prydnader, barnkläder

x i figurlisten

Men av sådana sittmöbler brukade icke finnas mer än en i samma gård eller hus.

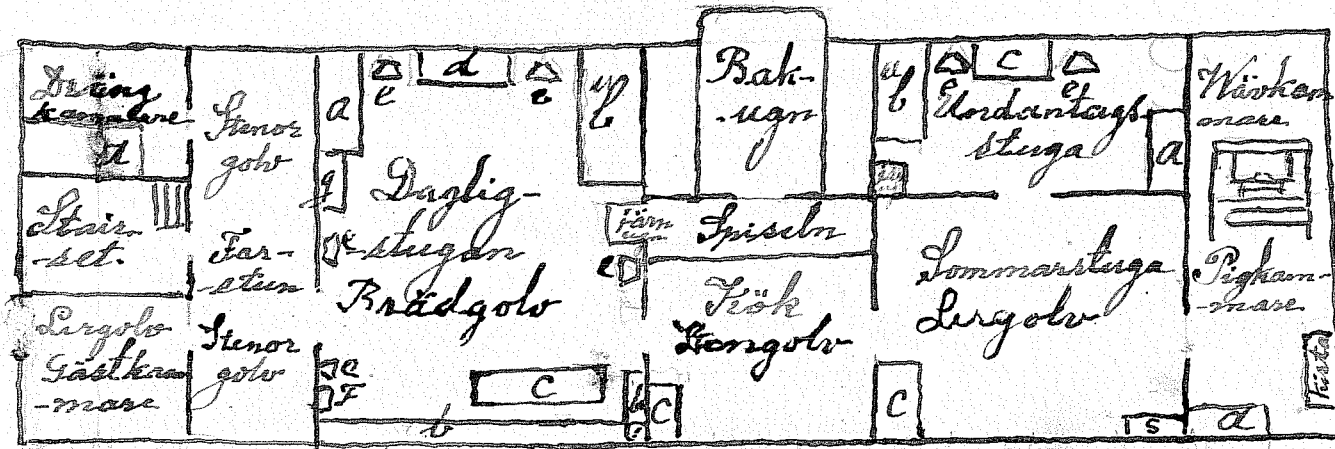
Pranen var på hela stolen byggdes kallades för "kammen". Ryggens eller bakre delen av en stol, var bakbenen som räckte från övre kant på ryggstödet ("stolstyret") ned till golvet. Den övre delen och mellanrummet med sina släar (slår) kallades "ryggstöd" eller "stolstyret" och nedre delen av benen från "styret" kallas för bakbenen. Framme benen på en stol kallades för "frambenen" och fotsläarna för slår. Rummet mellan ryggstöds-bakbenen kallades för "ryggtaflan" och var om icke hel, nästan alltid prydd med vackra slår eller utskärningar på övre stycket. Stolsittsen var alltid av tunna fur- eller granränder, om någon gång av lövträ, och kallas för "stolsätet". En bänk som kallades för "ugnbanken", stod alltid bredvid järnkakelugnen

Den här bänken var lika mycket en säng som
bänk, ty den var $1\frac{3}{4}$ alm bred, 3 alms lång
och med 4 ben rätt ner stånde, samt halv
alms breda sidobredder, med sänguppsving
vid den från kabelaugnen vända gaveln, samt
gaveln på båda ändar och leräddstötten. Den
sängbänk var fylld med råghalm och bäddad
med hundfutar och granna täcken om dagen
då den användes, dels att sitta på, dels att lig-
ga på. Men om natten bäddades med andra
sängkläder, så att vanligen ett par barn
kunde sovplats den i sängbänken. På sid. 19
är en skiss gjord, över möblernas platser i ett hus, som
då 1865 tillhörde en bonde Rasmus Jönsson i Wäsby
by. Men skissen upptar inte hela bostadshuset, utan
en del skulle längre till vänster upptagit ännu en
stor sal, tvärs över huset, kallad "Stora hus", och ytterlig-
are en kammar. I dessa rum var inga andra möbler än kistor och skåp

M. 8941:19.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

19.

Möblernas placering i ett av de gamla hus
der det på det krokiga "löshuset" över fästuddörren var
inbyggt årtalet MDCCXLIII. (1743)

a = säng b = bänk Långbänken, Gallbänken, Hög bänk u. s. skåp
c = bord d = soffa e = stol f = Daluret : Lönschåp
g = skänk. Sådant var möblerna placerade ännu
1876, är sedan omändrat till stall och fähus.

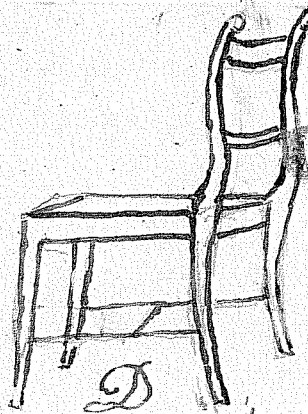
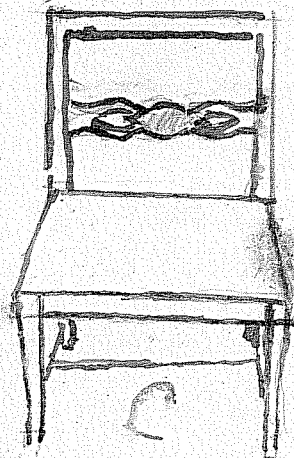
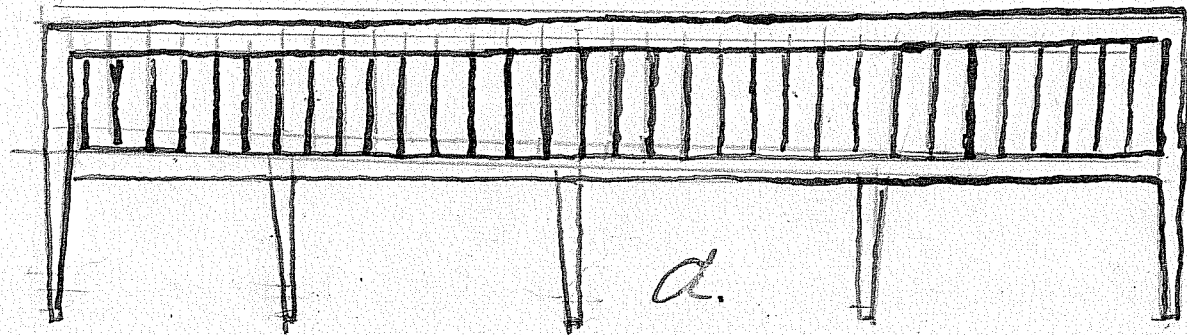
Den nästa sida är tecknad Långbänken
 som fanns förr i alla dagligstugor och ännu
 1883 fanns en och en av dessa bänkar
 i utflyttegårdarne. Förr fanns Långbänken är
 1900 men i Wäsby såldes den siste på auktion
 1883. Fig. A = Långbänken, fig. B Gallbänken. Den
 Långbänken behållits här och Gallbänken behållits.
 Fig. C en slags stol, som en dörestum hemman
 som gjort till minna Föräldras bröllop 1858. Dessa
 stolar varit i dagligt bruk till nu. Hos mina Föräldrar
 hos mig och nu hos min son, alltså i 85 år ännu som
 nya. Fig. D Sådana stolar gjorde jag själv år
 1884 och ha de dagligen varit i bruk hos mig och
 nu hos min son, ännu starka men begynner bli
 maskstugna, dessa är också enen de fig. C av ask.
 Den förut nämnde dörestumme hette Nils Persson å
 No. 6 Wäsby by. Samme man gjorde den förste ve-
 cipen 1875, med 3 hjul. Ingen människa sett sådant,

Skriv endast på denna sida!

M. 8941: 21.

21.

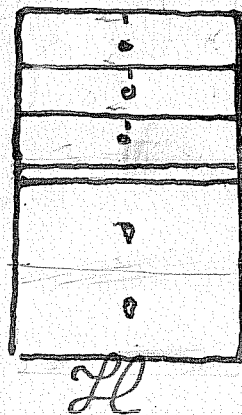
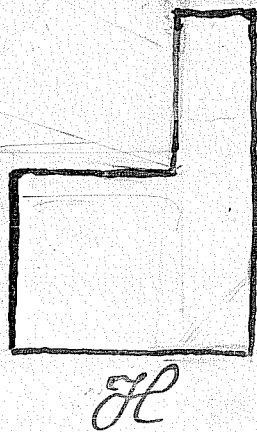
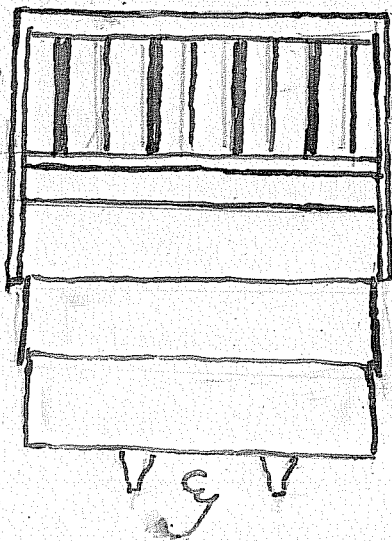
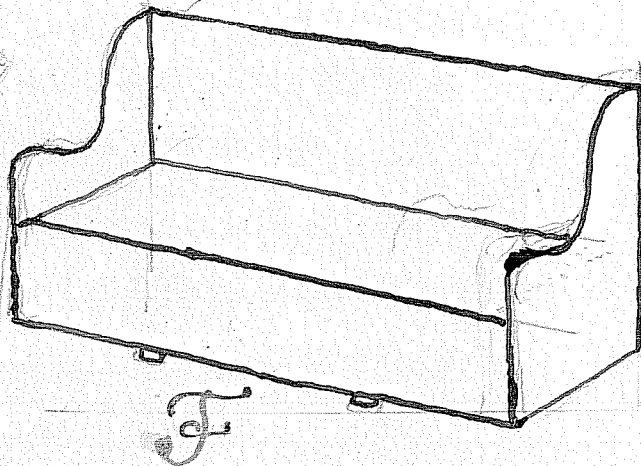
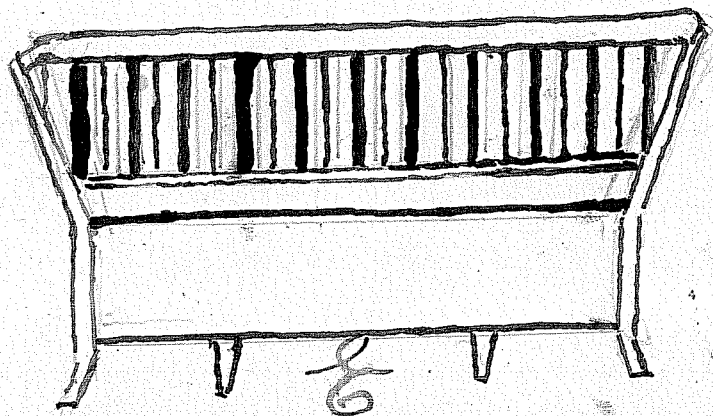
LÄNDS UNIVERSITETETS
FOLKMINNESARKIV

Första sida stäns teckningar föreställa
 En soffa som kan dragas ut så att en
 sängplats dermed kan beredas. Högsta
 sådana möbler i en gård, var endast två,
 men oftast bara en. Sådana möbler gjordes i
 bönderna själva, utan av någon bysmickare. Fig. F.
 föreställer också en utdragssoffa, som knicka-
 re gjorde av bräder allt ihop, både ryggstöd,
 lock och underredan. Dessa slags soffor voro
 i den allra äldsta sorten, som beqvädes.
 Min Morbror berättade att hennes föräld-
 rar hade sådana soffor. Sålides omkring år
 1740. i Bushröds by i Väsby socken.
 Fig. G. en slags soffa som kallas sängstol, kunde dra-
 gas ut 2 gånger så soffplatsen blev längre än hufslag-
 na längden. Fig. H. är en skåpstol, som ut-
 gör på samma gång sittplats och förvarings-
 rum för klädespår och tillbehör för barn.

M. 8941: 93.

23

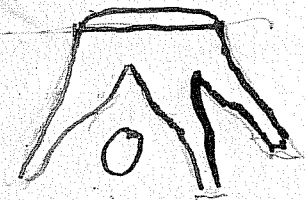
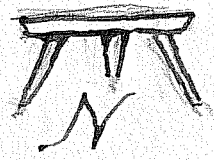
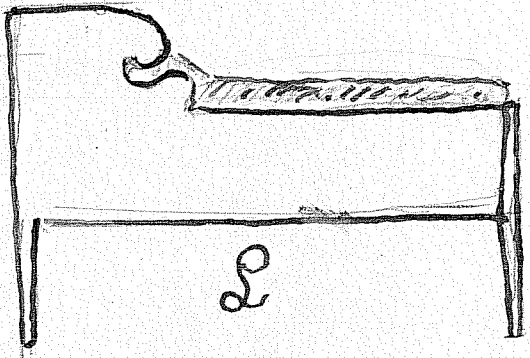
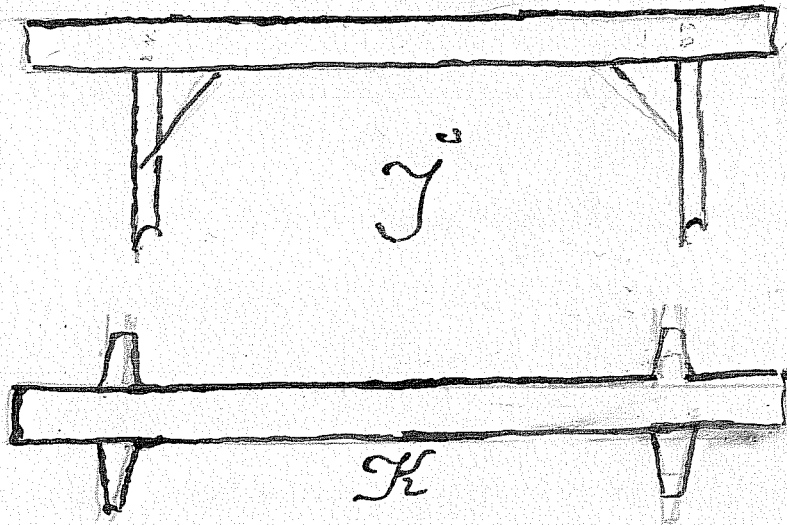
Landköp: *Den på nästa sida varnades figurer föreställa*
 Gård: *först fig. I en ryggstol för bänk som kallades*
 Söcken: *i gamla tiden för Gräbbe pallen,*
 Uppteckningsår: *senare Tösa- eller Tiggelbänken. Den*

hade sin plats vid stugbordet snedt emot lång-
 bänken. Men för dess rankighet skull, gjor-
 des den ofta sådan som fig. K. visar. Att
 bänkens ben spärrade ut till sidorna. Fig. L. fö-
 reställer Ugnbänken, som hade sin plats vid
 kakelugnen alltid och bäddades vanligen
 för barnen till sovställe om natten. Fig. M.
 visar sittpall för barn eller fotpall för äldre.
 Fig. N. en mjölkpall med 3 ben och fig O,
 en självröven mjölkpall med 3 ben.
 Fig. P. en liten fotpall med 4 ben och
 även med en stoppad sitta eller fot-dyna.

M. 8941:25.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

25

Stolar å nästa sida äro fig. Q. R. X.
 de mest vanliga typerna, med mer
 än en mindre bakåtklämmande rygg-
 stöd, samt olika träslåar i ryggtav-
 lan.

Fig. Y. är den sortens stolar som
 den dövsomme Nils Tersson gjorde till
 sina föräldrar 1858, av askträ och varit dag-
 ligt bruk alltsedan och ännu som nya. Fig. Z.
 Dessa stolar kallades för Wienerstolar och voro ej
 vanliga, men endast på ett ställe hade de såda-
 na då jag gick i ambulansskolan 1867.
 Fig. A. är en stol, ländstol att lägga madrass på.
 Sådana gjorde jag själv 1884. Fig. H. en "dräistol"
 som begagnades i en av de gamle Väskygårdarna.
 Fig. Ö. Ö. Ö. visar olika utskurna slåar i
 ryggtavlan på de gamla stolar. Wienerstolarnes
 bakben voro ångpressade i en enda slinga från golv till golv
 och likaså ringar till säte och benstödet ångpressade.

M. 8941:27

27.

